

Çevresel Tutum ile Çevresel Sorumluluk İlişkisinin İncelenmesi: Yasal ve Ekonomik Sorumluluğun Aracılık Rolü *

(Araştırma Makalesi)

Investigation of the Relationship between Environmental Attitude and Environmental Responsibility: The Mediating Role of Legal and Economic Responsibility

Doi: 10.29023/alanyaakademik.1015679

Bekir DEĞİRMENÇİ

Öğr. Gör. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Besni Ali Erdemoğlu Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü
bdegirmenci@adiyaman.edu.tr
Orcid No: 0000-0001-5236-5245

How to cite this article: Değirmenci, B. (2022). "Çevresel Tutum ile Çevresel Sorumluluk İlişkisinin İncelenmesi: Yasal ve Ekonomik Sorumluluğun Aracılık Rolü", *Alanya Akademik Bakış*, 6(1), Sayfa No. 1703-1718.

ÖZET

Anahtar kelimeler:
Çevresel Tutum,
Çevresel Sorumluluk,
Yasal Sorumluluk,
Ekonomik Sorumluluk

Makale Geliş Tarihi:
27.10.2021
Kabul Tarihi:
17.11.2021

Günümüz küresel dünyasında çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında toplumu oluşturan bireylere önemli görevler düşmektedir. Bu çalışmanın temel amacı bireylerin çevresel sorumlu davranışlarının öncülleri olduğu tahmin edilen çevresel tutum, yasal ve ekonomik sorumluluğunun etkilerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda yapılan literatür incelemesi sonucunda çalışma modeli geliştirilmiş ve bu modele ilişkin 9 hipotez oluşturulmuştur. Çalışmanın evreni toplumu oluşturan bireyler ve çalışanlardan oluşmaktadır. Bu doğrultuda 334 kişiden veri toplanmıştır. Çalışma nicel yöntemle dayanmaktadır. Çalışma kapsamında kullanılan ölçeğin yapı geçerliliğine yönelik keşfedici, doğrulayıcı ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Hipotezlerin analiz edilmesine yönelik basit ve aracı regresyon analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda 5 hipotez desteklenmiştir. Çevresel tutum ile çevresel sorumluluk arasında anlamlı ve olumlu ilişkinin olduğu bulgulanmıştır. Gelecekte yapılması planlanan çalışmaların farklı sektörlerde yapılması önerilmektedir. Ayrıca çalışma kapsamında literatüre ve modele uygun olarak geliştirilen hipotezlerin farklı çalışmalarda uygulanması literatüre zenginlik katması açısından oldukça önemlidir. Kesitsel olarak yapılan bu çalışmaya karşılık gelecekte yapılması planlanan araştırmaların boylama olarak yapılması daha güvenilir bulgular elde edilmesi açısından gereklidir.

ABSTRACT

In today's global world, important tasks are assigned to the individuals who make up the society in ensuring environmental. The main purpose of this study

* Bu çalışma için Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 28.04.2021 tarihli ve E--804.01-BABBFCF3 sayılı kararınca "Etik Kurul Onayı" alınmıştır.

Keywords:

Environmental Attitude, Environmental Responsibility, Legal Responsibility, Economic Responsibility

is to reveal the effects of environmental attitudes, legal and economic responsibility, which are estimated to be the antecedents of individuals' environmentally responsible behaviors. As a result of the literature review conducted for this purpose, the study model was developed and 9 hypotheses related to this model were established. The universe of the study consists of individuals and employees who make up the society. In this direction, data were collected from 334 people. The study is based on the quantitative method. Exploratory, confirmatory and reliability analyses were performed for the construct validity of the scale used in the study. Simple and mediator regression analyzes were performed to analyze the hypotheses. As a result of the analyzes, 5 hypotheses were supported. It dec been found that there is a significant and positive relationship between environmental attitude and environmental responsibility. It is recommended that future studies be carried out in different sectors. In addition, the application of the hypotheses developed in accordance with the literature and the model within the scope of the study in different studies is very important in terms of enriching the literature. Contrary to this cross-sectional study, it is necessary to carry out the studies planned to be done in the future as longitudinal in order to obtain more reliable findings.

1. GİRİŞ

Günümüzde bireylerin, toplumların, kurumların ve kanun yapıcılarının çevresel tutumları, ekonomik sürdürülebilirliğin, yasal yapıların ve çevresel sorumlulukların yerine getirilmesinde önemli bir ölçüttür. Literatür incelendiğinde çevresel tutumlar; bireysel, çalışanlar ve işletmeler ekseninde incelendiği görülmüştür. Bu çalışmada, bireylerin ve çalışanların çevresel tutumlarının çevresel, yasal ve ekonomik sorumluluklara etkisini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Toplumunu oluşturan bireylerin ve çalışanların çevresel tutumlarının çevresel sorumluluklarına etkisini ve bu ilişkiadaki yasal ve ekonomik sorumlulukların aracılık rolünü inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle çalışma kapsamında elde edilen bulguların literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Literatür temelinde geliştirilen araştırma modeli daha sonra anket formu haline getirilmiş ve katılımcılardan toplanan verilerin nicel yöntemlerle analiz edilmesi sonucu bulgulara ulaşılmıştır. Çalışmanın ortaya çıkmasında önemli görülen temel problemin çevresel tutumların çevresel sorumluluğa etkisinin bulunup bulunmadığının merak edilmesi olmuştur. Ayrıca bu çalışmada çevresel tutumların yasal ve ekonomik sorumlulukları nasıl etkilediğini ortaya konulması hedeflenmiştir.

Toplumunu oluşturan bireylerin ve çalışanların çevreye karşı tutumları birçok araştırmacı tarafından önemle üzerinde durulan konulardan birisi olmuştur. İlgili literatürde, bireylerin çevresel tutum ve davranışları (Scott ve Willits, 1994), yaban hayatın korunmasına yönelik bireylerin çevre tutumları (Tarrant ve Cordell, 1997) ve bireylerin çevresel tutum ve davranış arasındaki ilişki konuları sıklıkla inceleme konusu yapılmıştır (Değirmenci, 2020; Thapa, 2010; Akt. Çetinkaya ve Kaplan, 2020: 644). Sosyo-ekonomik ve politik eylemlerinden kaynaklanan insan faaliyetleri, çağdaş dünyada çevre sorunlarına neden olan başlıca faktörlerdir. Ülkeler, mevcut çevresel bozulmayı azaltmak için çaba sarf etmektedir; bununla birlikte, mevcut sosyal ve politik sistemlerin karmaşıklığı ile birlikte kümülatif ekonomik büyümeye yönelik gelişmeler, sürdürülebilir büyümenin sağlanmasına yönelik bir engel olmaya devam etmektedir (Varah vd., 2020: 1292). Çevresel tutum ve davranışların, çevresel sürdürülebilirliğin

sağlanmasında önemli katkıları olduğu literatürde sıkça vurgulanmıştır (Müderrişoğlu ve Altanlar 2011). Akademisyenler tutum ve davranışların çeşitli bileşenlerini ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerini incelemiştir (Yadav ve Pathak 2017). Günümüzde ormanlık alanların hızla azalması, asit yağmurları, karbon salınımının yükselmesi, radyoaktif kirlilik, erezyona ve çölleşmeye bağlı toprak kayıpları, birçok hayvan türünün neslinin tükenme yaşaması gibi çok boyutlu ekolojik ve çevresel sorunlar evrendeki tüm canlıların özellikle de insanların yaşamını tehlikeye attığı görülmektedir. Çevresel sürdürülebilirliğin ve çevresel sorunlar küresel ölçekte ilk kez 1972 yılında “Stockholm İnsan ve Çevre Konferansı”nda incelenmiştir (Metin ve Gül, 2020: 254).

Tutum kavramı, bireyin zihinsel durumuna veya nesneyle ilgili duygusuna dayalı olarak bir nesnenin tam değerlendirmesi (olumlu veya olumsuz) olarak açıklanabilir (Moriss, 1997). Kişisel tutumlar bireylerin değerlerine dayanmaktadır. Kişisel değerler bireylerin tutumlarını ve çevresel davranışlarını olumlu bir şekilde etkilemektedir (Devrani, 2010: 60). Çevresel tutumları anlamak için “tutum” kavramını anlamak önemlidir. Hawkins vd. (2010), tutum kavramını; “bilişsel”, “duyuşsal” ve “davranışsal” olmak üzere üç alt başlıkta incelemiştir. Bilişsel yaklaşım, bireysel inanç ve düşüncelerden oluşmaktadır. Duyuşsal yaklaşım ise bireylerin duygusal yönünü ifade etmektedir. Davranışsal yönü ise bireylerin dışa yansıyan eylemlerini kapsamaktadır (Hawkins vd., 2010). Çevresel düzenlemelerin halkın çevre koruma faaliyetlerini desteklediğini ve hükümetin çevre koruma politikaları geliştirmesi, bireylerin çevresel sorumluluklarını olumlu yönde etkilemektedir (Chen vd., 2020: 2). Dışa dönük tutum, bireylerin kendisi dışındaki diğer kişi ve gruplarla ilgilidir. Çevreyi korumak için sosyal, politik ve yasal değişikliklerin gerekliliğine ilişkin görüşleri ifade eder (Leonidou vd., 2010; Stern, 2000).

En genel tanımıyla çevresel sorumluluk, kişilerin ekonomik çıkarların ötesinde çevresel sorunların çözümüne yönelik tutum ve davranışlar sergilemesi şeklinde açıklanmaktadır. Çevresel bilince sahip tüketiciler, çevre kirliliğine karşı daha dikkatli davranması gerektiği konusunda bilinçli hareket eden, çevreye karşı daha duyarlı tutumlar sergileyen bireyler şeklinde açıklanmaktadır. Çevresel sorumluluğa sahip bireyler, üretim ve tüketime yönelik eylemlerinde daha titiz davranan bireyleri temsil etmektedir (Kükreer, 2012).

Tekiroğlu ve Hayır-Kanat, (2020) yapmış oldukları çalışmada, sosyal sorumluluk kavramını açıklarken işletmelerin sağlamış oldukları ekonomik gelişmelerin sosyal hayata yansıtılmasının ne kadar gerekli olduğundan bahsetmişlerdir. Bu doğrultuda sosyal dayanışma ve yardımlaşma toplumun tüm fertlerine yansıtılmasının sosyal refahı açısından oldukça önemlidir. İlgili çalışmada ayrıca, çevresel sorumluluktan bahsedilmiştir. Çevresel sorumluluk, doğal hayatın an itibarıyla ve gelecekte korunulmaya çalışılması, yenilenebilir enerji kaynaklarından faydalanılması, kaynak kullanımının denetlenmesi ve doğal çevrenin korunmasına özen gösterilmesini kapsamaktadır (Tekiroğlu ve Hayır-Kanat, 2020: 631).

Bu çalışmada bireylerin ve çalışanların “çevresel problemlere çözüm araması, hava kirliliği konusunda kişilerin bilinçli olması, gereksiz olarak yanan ışıkların söndürülmesi gibi çevreye yönelik tutumlar” çalışma kapsamında incelenmiştir. Çevresel sorumluluk kapsamında, “günlük yaşamda çevrenin kirletilmemesi, çevreye zarar veren ürünlerin satın alınmaması gibi davranışlar” çalışma ekseninde incelenmiştir. Ekonomik sorumlulukla ilgili olarak, “istartan kaçınmak ve ihtiyaç duyulmayan ürünleri satın almaktan kaçınmak” gibi davranışlar incelenmiştir. Son olarak yasal sorumluluklarla ilgili olarak, “vergi borçlarını zamanında

ödemek, yasalara uygun yaşamak, doğal çevreyi yasalara uygun şekilde kullanmak” gibi ifadelere yer verilmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde çalışmanın önemi, amacı, problem cümlesi ve çalışma kapsamında kullanılan kavramlar (çevresel tutum, çevresel sorumluluk, yasal sorumluluk ve ekonomik sorumluluk) açıklanmıştır. Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında sırasıyla; literatür incelemesi ve hipotezlerin geliştirilmesi, metodoloji, bulgular, sonuç ve tartışma kısımlarına değinilmiştir.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ VE HİPOTEZLERİN GELİŞTİRİLMESİ

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle araştırma modeline ilişkin geliştirilen 9 hipotezin kuramsal temele dayandırılmasına yönelik daha önce yapılan benzer çalışmaların incelenmesi literatür taraması kapsamında değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın bu bölümü iki kısımdan oluşmaktadır. İlk olarak çevresel tutum ve çevresel sorumluluğa ilişkin benzer çalışmaların incelenmesi birinci kısmı oluşturmaktadır. İkinci kısımda ise çalışma kapsamında geliştirilen diğer 8 hipotezin dayandığı kuramsal çerçeveye ilgili alan yazın incelemesini kapsamaktadır.

2.1. Çevresel Tutumlar ve Çevresel Sorumluluk İlişkisi

Yapılan ampirik çalışmalar, bireylerin ahlaki normları ile çevresel davranışları arasındaki ilişkide atık azaltmaya yönelik tutumlarının aracılık etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan çalışmalarda çevresel tutum, kişilerin ahlaki normları ve yeşil niyet arasındaki ilişkinin pozitif ve anlamlı olduğu tespit edilmiştir (Choi vd., 2016; Han vd., 2020; Matthies vd., 2012; Meng ve Choi, 2016.). Han vd. (2020) yapmış oldukları çalışmada, restoran müşterilerinin çevresel tutumları ile çevresel sorumlulukları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit ettiler (Han vd., 2020: 1854).

Bireyler veya gruplar her zaman çevresel konularda kişilerarası katılımı teşvik eder (Fishbein ve Ajzen, 1975) ve bireyler, diğer bireyleri (örneğin ebeveynler, arkadaşlar ve eşler) örnek alarak davranışlarını değiştirir (Bandura ve Wood, 1989). Ayrıca çevresel konularda yapılan araştırmalar, insanların kendilerini topluma karşı daha fazla sorumluluk almaları gerektiğine inanmaktadır (Schwartz, 1977); böylece insanlar toplumun ortak ahlakının ve sosyal bağlayıcılık rolünün etkisiyle daha fazla topluma faydalı eylemlerde bulunmaktadır (Schwartz, 1977; Pretty, 2003). Cheung ve Vogel (2013) öznel bir normun çevresel niyetler üzerinde doğrudan olumlu bir etkiye sahip olduğunu tespit ettiler. Ayrıca öznel normların, çevresel tutumlar ile çevresel niyetler arasındaki ilişkide düzenleyici rolünün bulunduğunu bulguladılar (Cheung ve Vogel, 2013). Varah vd., (2020) kırsalda ve şehirde yaşayan öğrencilerin çevresel tutumlarını ölçmeye yönelik yapmış oldukları ampirik çalışmada kırsalda yaşayan katılımcıların şehirde yaşayanlara göre çevresel tutumlarının daha yüksek seviyede olduğunu tespit ettiler (Varah vd., 2020: 1291). Literatürde yer alan bu bilgiler ışığında aşağıda yer alan hipotez geliştirilmiştir:

H₁: Bireylerin çevreye yönelik pozitif tutumları onların yasal sorumluluğunu anlamlı ve olumlu bir şekilde etkiler.

2.2. Yasal ve Ekonomik Sorumluluğun Aracılık Rolü

Çevresel etiğin yasal boyutunda, toplumu oluşturan fertlerin insan merkezli davranıştan çevre odaklı davranışlar sergilenmesi teşvik ettiği düşünülmektedir. Bu noktada kanun koyucunun

yasalar yoluyla bireylerde çevresel sorumluluğun gelişmesine katkı sağlamaktadır. Sürdürülebilir bir çevrenin oluşturulmasında yasal ve kurumsal tedbirlerin alınması yeterli olmayıp toplumu oluşturan bireylerin de bilinç seviyelerinin yükselmesi ve farkındalık düzeylerini arttırdığı tespit edilmiştir (1977, 2020: 253). Han vd. (2020) yapmış oldukları çalışmada, restoran müşterilerinin çevresel tutumları ve kişisel ahlaki normları arasında anlamlı bir ilişkinin varlığını tespit ettiler. Ayrıca ilgili çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki ilişkiler (yani, sorun farkındalığı, atfedilen sorumluluk, kişisel ahlaki norm, çevresel KSS, tutum ve çevre dostu ürünü satın alma niyeti) hizmet tipine göre (havayolu ve restoran) anlamlı bir şekilde düzenleyicilik etkisi gösterdiğini raporladılar (Han vd., 2020: 1854-1858).

Çevreyle ilgili yasalar ve çevre kirliliği ile ilişkili daha önce yapılan çalışmaların çoğu, (Xie vd., 2016; Yu ve Wang, 2013; Zhan vd., 2013), çevre politikalarının hakın yaşam tarzı üzerindeki etkilerini (Henderson, 1997; Greenstone, 2002), çevre politikalarının çevresel kirlilik üzerindeki etkilerini (Liu vd., 2018; Wu vd., 2019) içermektedir. Hernández vd., (2020), 278 İspanyol firmasını kapsayan araştırmalarında; ekonomik, sosyal ve çevresel sorumlulukların işletmelerin ekonomik performansını olumlu etkilediğini tespit ettiler. İlgili çalışmada ayrıca kurumsal sosyal sorumluluğun alt boyutlarından olan ekonomik, sosyal ve çevresel sorumluluğun firmaların büyüklüğü arttıkça ekonomik performanslarını daha fazla olumlu etkilediği şeklinde sonuca ulaşılar. Tüm bu bilgiler ışığında aşağıda yer alan hipotezler geliştirilmiştir:

H₂: Bireylerin çevresel tutumları onların ekonomik sorumluluklarını pozitif ve anlamlı bir şekilde etkiler.

H₃: Bireylerin yasal sorumlulukları onların ekonomik sorumluluklarını pozitif ve anlamlı bir şekilde etkiler.

H₄: Çevresel tutumlar, çevresel sorumluluğu pozitif ve anlamlı bir şekilde etkiler.

H₅: Yasal sorumluluk çevresel sorumluluğu pozitif ve anlamlı bir şekilde etkiler.

H₆: Ekonomik sorumluluk çevresel sorumluluğu pozitif ve anlamlı bir şekilde etkiler.

H₇: Çevresel tutumların çevresel sorumluluğa etkisinde yasal sorumluluğun aracılık rolü vardır.

H₈: Çevresel tutumların çevresel sorumluluğa etkisinde ekonomik sorumluluğun aracılık rolü vardır.

H₉: Çevresel tutumların çevresel sorumluluğa etkisinde ekonomik ve yasal sorumluluğun aracılık rolü vardır.

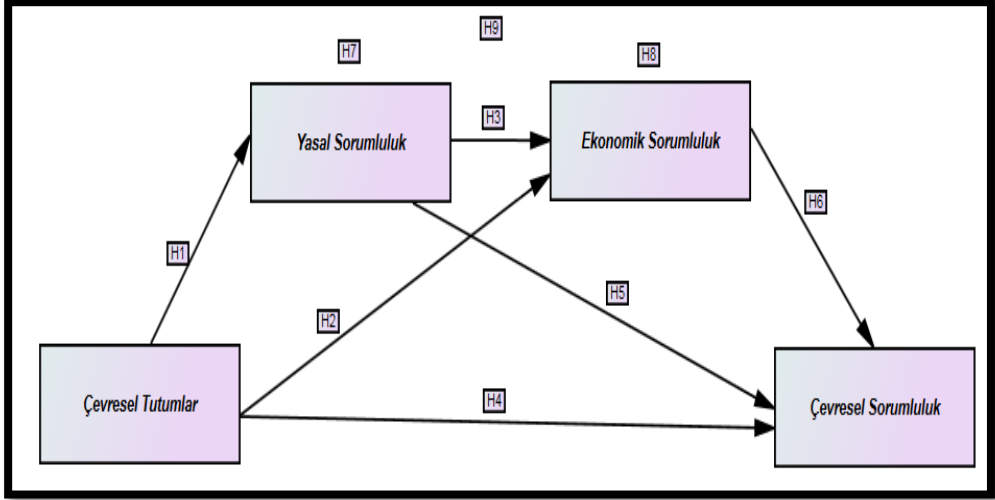
3. YÖNTEM

Araştırma modeline dayanılarak 4 alt boyuttan ve 1 demografik bilgiler olmak üzere 2 kısımdan oluşan anket formuna ilişkin ölçek soruları daha önce yapılan çalışmalardan alınmıştır. İlgili ölçek sorularına ilişkin kullanılan alt boyutların kaynakları bu çalışmada kullanılan ölçek kısmında değerlendirilmiştir. Türkiye genelinde toplam 334 kişi çalışmaya katılmayı kabul etmiştir. Veriler toplanırken çevrimiçi anket formu oluşturulmuştur. Akıllı cep telefonu “whatsapp web” programı yardımıyla anket formları telefona yüklenmiş daha sonra bireyler ve çalışanlara bu form yollanmıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemine dayanmaktadır. Veriler toplanmadan önce kullanılan ölçeğe yönelik anket formu Hasan Kalyoncu Üniversitesi Etik Kurulunun “E--804.01-BABBF3F3 sayı ve 28 Nisan 2021” tarihli kararına dayanılarak 2

Mayıs 2021 ile 25 Ağustos 2021 tarihleri arasında veriler toplanmıştır. Toplanan verilerin analizinde “SPSS 25, Amos 23 ve Hayes’in geliştirdiği ve SPSS programına eklenen Process V3.3” programlarından faydalanılmıştır. Çalışmanın metodoloji kısmında sırasıyla araştırma modeli, kullanılan ölçekler ve son olarak geçerlilik ve güvenilirlik analizlerine değinilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

Çalışma kapsamında literatüre dayanılarak geliştirilen ölçek Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

3.2. Kullanılan Ölçek

Çalışma kapsamında kullanılan ölçek 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla; çevresel tutumlar alt boyutu (bağımsız değişken), çevresel sorumluluk (bağımlı değişken), yasal sorumluluk ve ekonomik sorumluluk (aracı değişkenler) şeklinde oluşmaktadır. Bir diğer ifadeyle çalışma kapsamında kullanılan ölçek 4 alt boyutu vardır.

Çevresel sorumluluk, yasal sorumluluk ve ekonomik sorumluluk alt boyutları Davis vd. (2021) yılında yapmış oldukları çalışmadan uyarlanmıştır. Çevresel sorumluluk alt boyutuna ilişkin 4 ifade, yasal sorumluluk 3 ifade ve ekonomik sorumluluk 3 ifadeden oluşmaktadır. Çevresel tutum faktörü ise Akkuş (2020) tarafından geliştirilen ve 6 ifadeden oluşan faktör kullanılmıştır. İfadeleri ölçerken 5’li likert ölçeği kullanılmış olup katılımcıların görüşlerini ortaya koymak amacıyla “1= Kesinlikle katılmıyorum, 2= katılmıyorum, 3= Orta, 4= Katılıyorum ve 5= Kesinlikle katılıyorum” şeklinde derecelendirilmiştir.

3.3. Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

Çalışmanın bu kısmında ölçeğe ilişkin geçerlilik ve güvenilirlik analizlerine yer verilmiştir. Geçerliliği sağlamak için keşfedici faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan ölçeğin 4 faktörlü yapısı aynı anda analize dahil edilmiştir. Bir başka anlatımla faktörler ayrı ayrı analize tabi tutulmamıştır. Faktör analizi aşamasında ilk olarak

örneklem sayısının yeterliliğini gösteren Kaiser Meyer Olkin (KMO) testi yapılmıştır. Ayrıca bu aşamada Barlett küresellik testine ilişkin analiz sonuçlarına Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. KMO ve Barlett Test sonuçları

		Değerler
Kaiser Meyer Olkin Örneklem Yeterliliği Testi		0,853
	Yaklaşık Ki-kare (χ^2)	2441,247
Bartlett Küresellik Testi	Serbestlik Derecesi (df)	120
	p	0,000

Tablo 1’de görüldüğü gibi KMO testi sonucu 0,853 olduğu tespit edilmiştir. Bu oran kabul edilebilir eşik değer olan “0,60” değerinin oldukça üstünde yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre; eşleştirilen faktörlerin korelasyonların diğer boyutları tarafından yeterli düzeyde açıklandığı, örneklem büyüklüğünün yeterli olduğu ve örneklem grubunun temel bileşenler analizine uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Korelasyon matrisinin birim matrise eşit olup olmadığı hipotezini test eden Bartlett testi sonucunda ölçek istatistik yönünden anlamlı χ^2 sonucunu ortaya çıkarmış ($\chi^2 = 2441,247$, $df = 120$, $p = 0,000$) ve bu değerlere göre çalışma kapsamında kullanılan dört faktör arasında ilişkinin var olduğu kabul edilmiştir.

Keşfedici faktör analizi ile temel faktörlerin keşfedilmesi hedeflenmektedir. Bu noktada çalışmada kullanılan ölçeğin faktör desenini ortaya çıkarmak amacıyla faktörleşme yöntemi olarak maksimum olabilirlik yöntemi (istatistik programında extraction kısmından maximum likelihood) kullanılmıştır. Faktörlerin toplam varyansı açıklama oranlarına ilişkin bulgular Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Faktörlerin Toplam Varyansı Açıklama Oranı

Faktör	Toplam	Başlangıç Özdeğerleri		Döndürülmüş Değerler		
		Açıklanan Varyans Yüzdesi	Kümülatif Açıklanan Varyans Yüzdesi	Toplam	Açıklanan Varyans Yüzdesi	Kümülatif Açıklanan Varyans Yüzdesi
1	5,779	36,118	36,118	2,648	16,553	16,553
2	2,272	14,202	50,320	3,678	22,989	39,542
3	1,314	8,215	58,535	1,912	11,949	51,491
4	1,070	6,688	65,224	,727	4,544	56,035

Tablo 2’de görüldüğü gibi çalışmada kullanılan 4 faktörün toplam varyansın %56,035’ini açıkladığı görülmektedir. Bu değer için çok faktörlü ölçeklerde kabul edilen %50 değerinin üzerinde olması çalışmada kullanılan ölçeğe ilişkin 4 faktörlü yapının kabul edilebilir seviyede olduğunu göstermektedir.

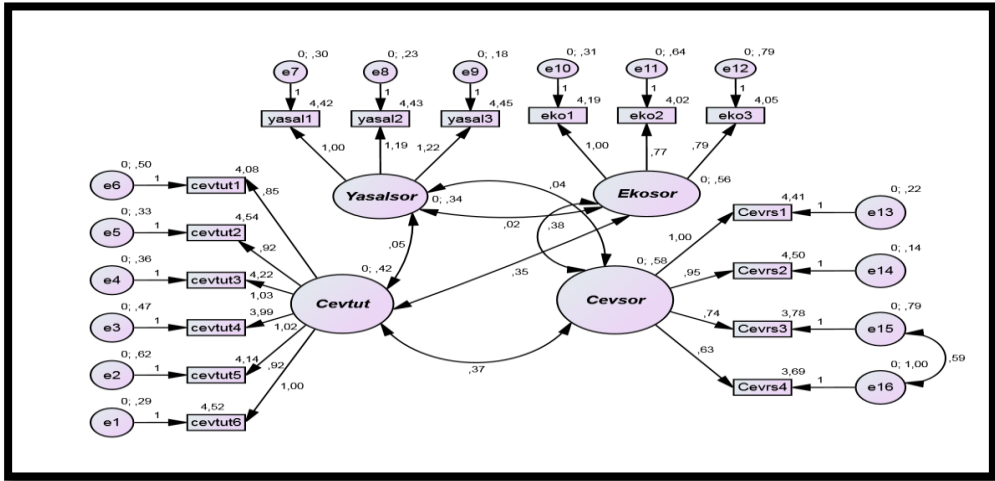
Çalışma kapsamında kullanılan ölçeğe ilişkin 4 faktörlü yapının toplam 16 ifadeye ilişkin yük değerleri Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Ölçeğe İlişkin Faktör Yük Değerleri

Madde Numarası	Çevresel Tutum	Çevresel Sorumluluk	Yasal Sorumluluk	Ekonomik Sorumluluk
Cevtut1	,475			
Cevtut2	,622			

Cevtut3	,572			
Cevtut4	,526			
Cevtut5	,519			
Cevtut6	,706			
Cevsor1		,716		
Cevsor2		,711		
Cevsor3		,737		
Cevsor4		,999		
Yassor1			,703	
Yassor2			,779	
Yassor3			,825	
Ekosor1				,457
Ekosor2				,375
Ekosor3				,392

Tablo 3’te görüldüğü gibi Çevresel tutum faktörünün yük değerleri “0,475 ile 0,706” arasında değiştiği, Çevresel sorumluluğun faktör yük değerleri “0,711 ile 0,999” arasında değer aldığı, Yasal sorumluluk faktör yük değerlerinin “0,703 ile 0,825” arasında değer aldığı ve Ekonomik sorumluluk faktör yük değerlerinin “0,375 ile 0,457” arasında değerler aldığı görülmektedir. Keşfedici faktör analizi sonucunda ölçeğin 4 faktör ve 16 maddeden oluşan yapısı istatistiksel olarak desteklenmiştir. Çalışma kapsamında Amos 23 istatistik programı aracılığıyla yapılan ve yol analizi Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2. Yol Diyagramı

Yapılan analiz sonucunda ilk olarak kabul edilen iyi uyum değerlerine ulaşamadığı için düzeltme indeksleri (M.I.) kontrol edilmiş ve “e15 ile e16” arasında “145,117” oldukça yüksek değer aldığı için bu iki madde arasında kovaryans çizilmiştir. Daha sonra ikinci defa yapılan analizde kabul edilebilir uyum iyilik indeks değerlerine ulaşılmıştır. Tablo 4’te uyum iyilik indeks değerleri gösterilmiştir.

Tablo 4. Uyum İyiliği İndeksleri

İndeks	Sonuç	Eşik Değerler
χ^2 /df	2,373	$\chi^2 /df < 5$
NFI	0,907	>0,80
CFI	0,944	> 0,90
RMSEA	0,064	< 0,07
TLI	0,930	>0,80

Tablo 4'te görüldüğü gibi uyum iyiliği indeksine ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Uyum iyiliğine ilişkin eşik değerler Yaşlıoğlu (2017: 77) çalışmasındaki ölçütlerden faydalanılmıştır. Böylece yapılan doğrulayıcı faktör analizine ilişkin Tablo 4'teki sonuçlar incelendiğinde çalışmada kullanılan ölçeğin yapı geçerliliği sağlandığı tespit edilmiştir.

Tablo 5'te ise ölçekte yer alan 4 faktörü ilişkin tanımlayıcı istatistiklere ve faktörler arasındaki korelasyon katsayılarına yer verilmiştir.

Tablo 5. Ortalamalar, Standart Sapmalar ve Korelasyon Değerleri

Faktörler	Ortalama	Standart Sapma	1	2	3	4
Faktör 1: Çevresel Tutum	4,25	0,68	1			
Faktör 2: Yasal Sorumluluk	4,43	0,72	0,115*	1		
Faktör 3: Ekonomik Sorumluluk	4,09	0,77	0,549**	0,48	1	
Faktör 4: Çevresel Sorumluluk	4,10	0,78	0,603**	0,092	0,521**	1

*Korelasyon katsayıları 0.01 seviyesinde anlamlıdır (Çift-Kuyruklu).

**Korelasyon katsayıları 0.05 seviyesinde anlamlıdır (Çift-Kuyruklu).

Tablo 5'teki korelasyon tablosu incelendiğinde çevresel tutumlar ile yasal sorumluluk ($r= 0,115$, $p= 0,036$), çevresel tutumlar ile ekonomik sorumluluk ($r= 0,549$, $p= 0,000$) ve çevresel tutumlarla çevresel sorumluluk ($r= 0,603$, $p= 0,000$) arasında pozitif ve anlamlı ilişkilerin varlığını göstermektedir. Bir diğer anlatımla çevresel tutuma sahip bireylerin ve çalışanların aynı zamanda çevresel sorumluluk, yasal sorumluluk ve ekonomik sorumluluğa ilişkin davranışlar sergilediğini ortaya çıkarmıştır. Çevresel tutumlar ile yasal sorumluluk arasındaki ilişki zayıf, çevresel tutum ve ekonomik sorumluluk ve son olarak çevresel tutum ve çevresel sorumluluk arasında güçlü bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. Tablo 5'te diğer faktörler arasındaki ilişkiler incelendiğinde, yasal sorumluluk ile ekonomik sorumluluk arasında herhangi bir ilişkiye ($r= 0,048$, $p= 0,379$) rastlanmamıştır. Yasal sorumluluk ile çevresel sorumluluk arasında herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır ($r= 0,092$, $p= 0,334$). Son olarak ekonomik sorumluluk ile çevresel sorumluluk arasında ($r= 0,521$, $p= 0,000$) pozitif ve anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır. Çalışma kapsamında kullanılan ölçeğin geçerliliği test edildikten ve faktörler arası ilişki analiz edildikten sonra son olarak ölçeğin güvenilirliği test edilmiştir. Bu

aşamada iç güvenilirlik katsayısı olarak cronbach's alfa değeri kullanılmıştır. Yapılan analize ilişkin sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Güvenilirlik Analiz Sonuçları

Faktörler	Madde Sayısı	Güvenilirlik Değeri
Çevresel Tutum	6	0,844
Çevresel Sorumluluk	4	0,804
Yasal Sorumluluk	3	0,844
Ekonomik Sorumluluk	3	0,668
Tüm Ölçek	16	0,866

Tablo 6'da görüldüğü gibi ölçeğe ilişkin tüm faktörler ayrı ayrı güvenilirlik analizi yapıldığında her bir faktörün güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak ölçeğe ilişkin 4 faktörün ve bu 4 faktöre ilişkin 16 madde aynı anda analize tabi tutulduğunda güvenilirlik analizi sonucunun "0,866" değerini aldığı ve ölçeğin oldukça güvenilir bir ölçek olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Ölçeğe ilişkin yapı geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş ve ölçeğin oldukça güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğu yapılan analizlerle ortaya çıkarılmıştır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında yapılan analizler sonucu elde edilen bulgulara değinilmiştir.

4. BULGULAR

Çalışmanın bulgular bölümü iki kısımdan oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla "demografik bulgular" ve "Hipotezlerin analizine ilişkin bulgular" kısmından oluşmaktadır. İlk olarak demografik özelliklere ilişkin bulgulara değinilmiştir.

4.1. Demografik Özellikler

Çalışmanın bu kısmında 334 katılımcıdan elde edilen demografik özelliklere yer verilmiştir. Demografik özellikler kapsamında katılımcıların "cinsiyet, medeni durum, eğitim ve meslek" bilgisine ilişkin bulgular açıklanmıştır.

Tablo 7. Demografik Bulgular

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	146	43,7
Erkek	188	56,3
Medeni Durum		
Bekar	120	35,9
Evli	207	62,0
Boşanmış	7	2,1
Mesleğiniz		
Memur	114	34,1
İşçi	48	14,4
Esnaf	24	7,2
Yönetici	23	6,9
Ev Hanımı	9	2,7
Öğrenci	65	19,5
Diğer	51	15,3
Eğitim		
İlkokul	43	12,9

Lise	67	20,1
Önlisans	6	1,8
Lisans	162	48,5
Lisansüstü	56	16,8

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 7’de görüldüğü gibi cinsiyet yönünden incelendiğinde en fazla katılımcının %56,3 (n= 188) erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Medeni duruma ilişkin bulgular incelendiğinde en fazla katılım evli olanlardan oluştuğu %62 (n= 207) görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumu incelendiğinde en fazla katılımın %48,5 ile lisans mezunlarından oluştuğu görülmektedir (n= 1162). Katılımcıların mesleki bilgileri incelendiğinde en fazla katılımın %34,1 ile memurlardan oluştuğu tespit edilmiştir (n= 114).

4.2. Basit ve Aracılık Etkiye İlişkin Bulgular

Çalışmanın bu kısmında kuramsal temele dayandırılarak oluşturulan 9 hipotezin test edilmesine yönelik analizlere yer verilmiştir. Hipotezleri test ederken Hayes (2018) tarafından geliştirilen ve SPSS 25 istatistik programına eklenen (Process v3.5 by Andrew F. Hayes) programından faydalanılmıştır. Çalışma kapsamında geliştirilen hipotezlere ilişkin yapılan analizler basit ve aracılık regresyon analizine dayanmaktadır. Çalışmada kullanılan ölçeğin 4 faktörlü bir yapıya sahip olması 1 bağımsız, 1 bağımlı ve 2 aracı değişken bulunması nedeniyle 6 numaralı model kullanılmıştır. Basit etkiye ilişkin bulgular Tablo 8’de ve çoklu aracılık etkiye ilişkin bulgular Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 8. Basit Etki Analizine İlişkin Bulgular

Hipotez No	İlişkiler	b	%95 bias-Corrected Bootstrap CI	P Değeri	t değerleri
H1	Cevtut Yassor	.1224*	[.0081, .2366]	.036	2.11
H2	Cevtut Ekosor	.6284***	[-.1136, .0815]	.0000	11.90
H3	Yassor Ekosor	-.016	[.2353, .3295]	.7464	-.32
H4	Cevtut Cevsor	.52***	[.4015, .6297]	.0000	8.90
H5	Yassor Cevsor	.03	[-.061, .1186]	.5259	.6350
H6	Ekosor Cevsor	.2744***	[.1750, .3737]	.0000	5.43

Tablo 8 incelendiğinde çevresel tutumların yasal sorumluluk arasındaki ilişkinin pozitif ve anlamlı olduğu tespit edilmiştir (b= .1224, %95 CI [.0081, .2336], t= 2.11, p<.005). Bu durumda H₁ hipotezi desteklenmiştir. Çevresel tutumun ekonomik sorumluluk arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur (b= .6284, %95 CI [-.1136, .0815], t= 11.90, p< .001). Bu durumda H₂ hipotezi desteklenmiştir. Yasal sorumluluk ile ekonomik sorumluluk arasında herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır (b= -.016, %95 CI [.2353, .3295], t= -.32, p>. 05). Bu durumda H₃ hipotezi desteklenmemiştir. Çevresel tutum ve çevresel sorumluluk arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur (b= .52, %95 CI [.4015, .6297], t= 11.63, p< .001). Bu sonuca göre H₄ hipotezi desteklenmiştir. Yasal sorumluluk ile çevresel sorumluluk arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir (b= .03, %95 CI [-.061, .1186], t= .6350, p> .05). Bu durumda H₅ hipotezi desteklenmemiştir. Çevresel tutum ve çevresel sorumluluk arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (b= .2744, %95 CI [.1750, .3737], t= 5.43, p< .001). Bu durumda H₆ hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 9’da ise aracılık ilişkisine yönelik hipotezlerin test edilmesine yönelik bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 9. Aracılık Etki Analizine İlişkin Bulgular

Hipotez No	İlişkiler				Boostrapt Katsayısı	b	R ²	%95 bias-Corrected Bootstrap CI
H7	CevTut	Yassor	Cevsor		.0447	.0035	-	[-.0074, .0207]
H8	CevTut	Ekosor	Cevsor		.0440	.1724	0,30	[.0908, .2648]
H9	CevT	YasS	EkoS	CevS	.0021	-.0005	0,42	[-.0053, .0038]

Tablo 9’da görüldüğü gibi çevresel tutumun çevresel sorumluluk üzerindeki etkisinde yasal sorumluluğun aracılık etkisi bulunmamaktadır (bootstrap = 0.0447, %95 CI = -0,074, 0,207) bu durumda H₇ hipotezi desteklenmemiştir. Bir sonraki hipotez (H₈) çevresel tutumun çevresel sorumluluk ilişkisinde ekonomik sorumluluğun aracılık etkisi tespit edilmiştir (bootstrap = 0.0440, %95 CI = 0.0908, 0.2648). Bu durumda H₈ hipotezi desteklenmiştir. Çevresel tutum ve ekonomik sorumluluk birlikte çevresel sorumluluktaki değişimin yaklaşık %30’unu açıklamaktadır. Son olarak çevresel tutum ve çevresel sorumluluk ilişkisinde yasal sorumluluğun ve ekonomik sorumluluğun birlikte dolaylı etkisi analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda çevresel tutum ile çevresel sorumluluk ilişkisinde yasal sorumluluk ve ekonomik sorumluluk birlikte herhangi bir aracılık etkisine rastlanmamıştır (bootstrap = -0.0021, %95 CI = -0.0053, 0.0038).

5. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Günümüz dünyasında yaşanabilir bir çevrenin yeniden inşasında toplumu oluşturan bireylerin ve çalışanların tutum ve davranışları oldukça önemlidir. Bu çalışmada kişilerin çevresel sorumluluk düzeyinin tespit edilmesi amacıyla çevresel tutum, yasal ve ekonomik sorumluluk ekseninde bulunup bulunmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu dorultuda kuramsal çerçeveye dayandırılarak araştırma modeli geliştirilmiş ve 9 hipotez test edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda çevresel tutumun yasal sorumluluğu pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği tespit edilmiştir. İkinci olarak çevresel tutumun ekonomik sorumluluğu olumlu ve anlamlı bir şekilde etkilediği yapılan analizler sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Literatür incelendiğinde benzer çalışmalarda yakın sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Örneğin Chen vd. (2020) yapmış oldukları ampirik çalışmada bireylerin çevresel tutukları ile onların ekonomik sorumlulukları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir (Chen vd., 2020: 4). Benzer bir çalışmada Türkistani (2019), çevresel tutum ve çevresel davranış arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu raporlamıştır (Türkistani, 2019: 45). Bu çalışma kapsamında yasal sorumluk ve ekonomik sorumluluk arasında herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır. Çevresel tutum ile çevresel sorumluluk arasında anlamlı ve olumlu bir ilişkinin bulunduğu bu çalışmanın ortaya koyduğu bulgularında biridir. Literatür incelendiğinde çevresel sorumluluk ile cinsiyet arasında herhangi bir ilişkinin bulunmadığından bahsedilmektedir (Kükre, 2012: 4508). Bu çalışmanın iddiaları arasında yer alan yasal sorumluluk ile çevresel sorumluluk arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca bir diğer öneride ise çevresel tutum ile çevresel sorumluluk ilişkisi araştırılmış ve çevresel tutumun çevresel sorumluluğu olumlu ve anlamlı bir şekilde etkilediği ortaya çıkarılmıştır. Çalışma kapsamında çevresel tutum ile çevresel sorumluluk ilişkisinde yasal sorumluluğun aracılık etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Bir diğer önermede ise çevresel tutum ile çevresel sorumluluk ilişkisinde ekonomik sorumluluğun aracılık etkisinin

bulunduğu tespit edilmiştir. Son olarak geliştirilen önermelerden birisi olan çevresel tutum ile çevresel sorumluluk ilişkisinde yasal ve ekonomik sorumluluk birlikte aracılık etkisinin bulunmadığı yönünde bulguya ulaşılmıştır.

Çalışma kapsamında yasal sorumluluğun ekonomik sorumluluk üzerinde herhangi bir etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda yasal sorumluluğun ekonomik sorumluluğa yönelik anlamlı ve olumlu bir ilişkiye rastlanmamıştır. Çalışmanın ilginç bulgularında birisi de çevresel tutumların çevresel sorumluluk üzerinde anlamlı ve olumlu bir ilişki bulunması beklenirken yapılan analizler sonucunda böyle bir etkiye rastlanmamıştır. Son olarak çevresel tutum ve çevresel sorumluluk ilişkisinde yasal ve ekonomik sorumlulukların aracılık etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmada elde edilen en önemli bulgularından biriside çevresel tutumları yüksek düzeyde olan birey ve çalışanların aynı zamanda çevresel, yasal ve ekonomik sorumluluk bilincine sahip oldukları yönünde olmuştur. Literatürde daha önce bireylerin çevresel sorumluluğun öncüllerinden olduğu düşünülen çevresel tutum, yasal ve ekonomik sorumluluğa ilişkin herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışma bu yönüyle orijinal bir ampirik inceleme olduğu düşünülmele beraber elde edilen bulguların literatüre olumlu katkı sağlayacağı tahmin edilmektedir.

Bu çalışma uygulamalı bir çalışma olduğu için katılımcıların anket formunu samimiyetle dikkatlice doldurdıkları kabul edilmiştir. Çalışma kapsamında desteklenen ve desteklenmeyen bulgular farklı çalışmalarla test edilmelidir. Çalışmanın en önemli kısıtlılıklarından birisi kesitsel bir araştırma olmasıdır. Gelecekte yapılması planlanan benzer çalışmaların boyamsal olarak yürütülmesi literatüre olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada farklı sektörlerde çalışanlar baz alınarak yapılmıştır. İleride yapılması düşünülen ampirik çalışmaların spesifik olarak yapılması önerilmektedir. Örneğin çalışma kapsamında kullanılan ölçeğin üretim, plastik, testil, çimento gibi sadece tek bir sektör çalışanlarına yönelmek yerinde olacaktır. Ayrıca farklı zamanlarda sadece çalışanlar değil aynı zamanda işletme sahipleri ve yöneticilerin yer aldığı çalışmalar yer verilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Literatüre katkı sağlaması amacıyla yasal sorumluluk, ekonomik sorumluluk, çevresel tutum ve yasal sorumluluğu kapsayan ölçeklerin geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Bu doğrultuda gelecekte nitel, karma ve ölçek geliştirme çalışmalarına daha fazla ağırlık verilmelidir.

KAYNAKÇA

- AKKUŞ, A. (2020). "Creating an Environmental Attitude Scale", *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(7), 188-203.
- BANDURA, A. & WOOD, R. (1989). "Effect of perceived controllability and performance standards on self-regulation of complex decision making", *J. Pers. Soc. Psychol.* 56 (5), 805. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.56.5.805>.
- CHEN, J., HUANG, J., HUANG, X., SUN, S., HAO, Y. ve WU, H. (2020). "How does new environmental law affect public environmental protection activities in China? Evidence from structural equation model analysis on legal cognition", *Science of The Total Environment*, 714, 136558. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.136558>.
- CHEUNG, R. & VOGEL, D. (2013). "Predicting user acceptance of collaborative technologies: an extension of the technology acceptance model for e-learning", *Comput. Educ.* 63, 160–175. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2012.12.003>.

- CHOI, J. K., KELLEY, D., MURPHY, S. & THANGAMANI, D. (2016). Economic and environmental perspectives of end-of-life ship management. *Resources, Conservation and Recycling*, 107, 82-91.
- ÇETİNKAYA, G. & KAPLAN, M. (2020). “Açık alan Rekreasyon Etkinliği Olarak Piknik Yapan Bireylerin Çevre Tutum”, *Journal of Recreation and Tourism Research/JRTR*, 7(4), 642-664.
- DAVIS, S.L., RIVES L.M. & RUIZ-DE-MAYA, S. (2021). “Personal social responsibility: Scale development and validation. Corp. Soc. Responsib. Environment”. *Manag.* 28, 763–775. <https://doi.org/10.1002/csr.2086>.
- DEĞİRMENCİ, B. (2020). “Çevresel Bilinç ile Çevresel Bağlılık İlişkisinin Demografik Özellikler Bağlamında İncelenmesi”, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4), 1-13.
- DEVİRANİ, T. K. (2010). “Kişisel değerlerin kuramsal yapısı ve pazarlamadaki uygulamalar”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(1), 49-70.
- FISHBEIN, M. & AJZEN, I. (1975). “Belief, Attitude, and Behavior: An Introduction to Theory and Research”, Addison Wessley, Reading, Mass.
- GREENSTONE, M. (2002). “The impacts of environmental regulations on industrial activity: evidence from the 1970 and 1977 clean air act amendments and the census of manufactures”, *J. Polit. Econ.* 110 (6), 1175–1219. <https://doi.org/10.1086/342808>.
- HAN, H., CHUA B-L., ARIZA-MONTES , A. & UNTARU, E-N. (2020). “Effect of environmental corporate social responsibility on green attitude and norm activation process for sustainable consumption: Airline versus restaurant”, *Corp Soc Responsib Environ Manag.* 1851–1864. <https://doi.org/10.1002/csr.1931>.
- HAWKINS. D. I., MOTHERSBAUGH, D. L. & MOOKERJEE, A. (2010). Attitudes and influencing attitudes, consumer behaviour: building marketing strategy, 11th edn. Tata McGraw Hill Companies, New York.
- HAYES, A. F. (2018). Partial, conditional, and moderated moderated mediation: Quantification, inference, and interpretation. *Communication monographs*, 85(1), 4-40.
- HENDERSON, V. (1997). The impact of air quality regulation on industrial location. *Annales d'Économie et de Statistique*, 123-137.
- HERNÁNDEZ, J. P. S. I., YAÑEZ-ARAQUE, B. & MORENO-GARCÍA, J. (2020). Moderating effect of firm size on the influence of corporate social responsibility in the economic performance of micro-, small-and medium-sized enterprises. *Technological Forecasting and Social Change*, 151.
- KÜKRER, Ö. (2012). “Tüketicilerin Çevresel Sorumluluklarının Yeşil Reklamlara Yönelik Tutumlarına Etkisi: Eskişehir Örneği”, *Journal of Yasar University*, 26(7), 4505-4525.
- LEONIDOU, L.C., LEONIDOU, C.N., & KVASOVA, O. (2010). “Antecedents and outcomes of consumer environmentally friendly attitudes and behaviour”, *J. Mark. Manage.* 26 (13–14), 1319–1344. <https://doi.org/10.1080/0267257X.2010.523710>.

- LIU, M., ZHANG, B. & GENG, Q. (2018). “Corporate pollution control strategies and labor demand: evidence from China’s manufacturing sector”, *J. Regul. Econ.* 53 (3), 298–326. <https://doi.org/10.1007/s11149-018-9353-2>.
- MATTHIES, E., SELGE, S. & KLÖCKNER, C. A. (2012). “The role of parental behavior for the development of behaviour specific environmental norms The example of recycling and reuse behaviour”, *Journal of Environmental Psychology*, 32, 277282.
- METİN, A. E. & GÜL, A. (2020). “Türkiye’de çevre etiğinin yasal ve kamusal çerçevesi”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (16), s. 252-268.
- MORISS, J. C. (1997). “Clinical Dementia Rating: A Reliable and Valid Diagnostic and Staging Measure for Dementia of the Alzheimer Type”, *International Psychogeriatrics*, 9(1), 173–176.
- MÜDERRİSOĞLU H. & ALTANLAR A. (2011). “Attitudes and behaviors of undergraduate students toward environmental issues”, *Int J Environ Sci Technol* 8(1):159–168.
- PRETTY, J. (2003). “Social capital and the collective management of resources”, *Science* 302 (5652), 1912–1914. <https://doi.org/10.1126/science.1090847>.
- SCHWARTZ, S.H. (1977). “Normative Influences on Altruism. In *Advances in Experimental Social Psychology*”, 10. Academic Press, pp. 221–279. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60358-5](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60358-5) 10, 221-279.
- SCOTT, D. & WILLITS, F. (1994). “Environmental attitudes and behavior: A Pennsylvania survey”. *Environment and Behavior*, 26(2), 239-260.
- STERN, P.C. (2000). “Toward a coherent theory of environmentally significant behavior”, *J. Soc. Issues* 56 (3), 407–424. <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00175>.
- TARRANT, M. & CORDELL, K. (1997). “The effect of respondent characteristics on general environmental attitude-behavior correspondence”, *Environment and Behavior*, 29(5), 618-633.
- TEKİROĞLU, A. & HAYIR-KANAT, M. (2021). “Çevre Etiği Farkındalığı Ve Sürdürülebilir Çevre Tutumu Arasındaki İlişki”, *Ulakbilge*, 59 (2021 Nisan): s. 630–645. doi: 10.7816/ulakbilge-09-59-11.
- THAPA, B. (1999). “Environmentalism: The relation of environmental attitudes and environmentally responsible behaviors among undergraduate students”, *Bulletin of Science, Technology & Society*, 19(5), 432-444.
- TURKİSTANİ, F. N. (2019). *Tüketicilerin Çevresel Tutumlarının Çevre Dostu Ürün Satın Alma Davranışları Üzerinde Etkisinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma (Yüksek Lisans Tezi)*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- VARAH, F., MAHONGNAO, M., FRANCIS, D. J. & SHIMRAH, T. (2020). “Measuring environmental attitudes and behaviors: a study of undergraduate students in Delhi”, *Natural Hazards*, 103(1), 1291-1306.

- WU, H., HAO, Y. & WENG, J.H. (2019). “How does energy consumption affect China’s urbanization? New evidence from dynamic threshold panel models”, *Energy Policy* 127, 24–38. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2018.11.057>.
- XIE, Y., DAI, H., DONG, H., HANAOKA, T. & MASUI, T. (2016). “Economic impacts from PM_{2.5} pollution-related health effects in China: a provincial-level analysis”, *Environ. Sci. Technol.* 50 (9), 4836–4843. <https://doi.org/10.1021/acs.est.5b05576>.
- YADAV, R. & PATHAK, G.S. (2017). “Determinants of consumers’ green purchase behavior in a developing nation: applying and extending the theory of planned behavior”, *Ecol Econ* 134:114–122
- YAŞLIOĞLU, M. M. (2017). “Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması”, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/iuisletme>
- YU, X. & WANG, H. (2013). “How should the center lead China’s reforestation efforts?—policy making games between central and local governments”, *Resour Conserv Recy* 80, 64–84. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2013.09.001>.
- ZHAN, X., LO, C. W. H. & TANG, S. Y. (2013). “Contextual changes and environmental policy implementation: a longitudinal study of street-level bureaucrats in Guangzhou, China”, *J. Public Adm. Res. Theory* 24 (4), 1005–1035. <https://doi.org/10.1093/jopart/mut004>.